

УДК 94:[398.341:643.01](477.85)"18/19"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.05.1063>

ТРАДИЦІЙНЕ СЕЗОННЕ БУДІВНИЦТВО НА ЗЕМЛЯХ КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ НА БОЙКІВЩИНІ (перша половина ХХ ст.)

Ігор БОЙКО

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3828-1835>
кандидат історичних наук, науковий співробітник,
Інститут народознавства НАН України,
відділ соціальної антропології,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: I.Boyko@nas.gov.ua

Janusz ŁACH

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8451-5957>
PhD, викладач, Інститут географії та регіонального розвитку,
факультет наук про Землю та управління навколишнім середовищем,
кафедра регіональної географії і туризму,
вул. З. Цибульського 32, кімната 152, 50-205, Вроцлав, Польща,
e-mail: janusz.lach@uwr.edu.pl

Традиційне сезонного будівництва на Бойківщині не було предметом окремої розвідки, що актуалізує дослідження. Сезонне будівництво у Карпатах було поширене на сінокосах, пасовиськах, молочних фермах («салашах»), у лісорубів, сплавників, гонтарів, примітивні колиби були й на віддалених полях. Окрему групу сезонної господарки складала земля комплексного використання — поляни. У статті автори ставлять перед собою мету: з'ясувати деякі особливості традиційного полянського будівництва на Бойківщині першої половини ХХ ст., виявити його місцеву специфіку, загально регіональні риси та їх походження. Об'єктом дослідження обрано традиційне полянське будівництво бойків, предметом — планування, будівельний матеріал, система опалення тощо.

Методологічною основою статті є культурно-екологічний, компаративний та крос-культурний аналізи. Робота написана на основі польового матеріалу авторів, зібраних у Сколівському р-ні Львівської області, Міжгірському р-ні Закарпатської обл. та Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл. упродовж 1998—2017 рр.

Ключові слова: Бойківщина, полянське будівництво, планування, хижка, колиба, осенівки, зимівки.

Ihor BOYKO

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3828-1835>
Doctor of Philosophy, Researcher
of the Institute of Ethnology of the National Academy of
Sciences of Ukraine,
in the Department of Social Anthropology,
Svobody Avenue 15, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: I.Boyko@nas.gov.ua

Janusz ŁACH

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8451-5957>
Doctor of Philosophy, lecturer University of Wrocław,
Faculty of Earth Science and Environmental Management
Department of Regional Geography and Tourism
street Z. Cybulskiego 32, room 152, 50-205 Wrocław
e-mail: janusz.lach@uwr.edu.pl

TRADITIONAL SEASONAL CONSTRUCTION ON LANDS OF COMPLEX USE IN BOYKIVSHCHYNA (FIRST HALF OF THE XX CENTURY)

Introduction: The authors aim to find out the peculiarities of traditional construction on the glades of the first half of the XX century in Boykivshchyna, based on their own field materials; to reveal the local specifics, the cultural phenomena origin. *The research object* is the traditional glades construction in Boykivshchyna; *the subject:* planning, building material, heating system, etc. The methodological basis of the article is cultural-ecological, comparative and cross-cultural analysis. The study area includes Skoliv district of Lviv region, Mizhhirya district of Zakarpattia region and Rozhnivativ district of Ivano-Frankivsk region.

As the material showed, the glades construction was a kind of «laboratory» where various types of planning and construction equipment were born, tested, and preserved. A cross-cultural analysis of the glades yards planning has indicated that most of the types of planning in Boykivshchyna, as well as in the Carpathians as a whole, have glades origin. A planning option: «hata» + «boyishche» + «stajnja» probably has glade origin, which is typical for the rural architecture of the Western Boykivshchyna, where glades are almost not preserved. Thus, the authors suggest that glades in the past were widespread in Boykivshchyna almost everywhere.

Glade construction of the Carpathians has many common features, which is caused as with the functional load, the impact of construction on dairy farms, so the location of glades in the mountain-forest belt usually above the farmsteads. At the same time, the affiliation of the glades to certain natural and cultural regions also makes it possible to single out their specialty. The authors consider specific phenomena of Boykivshchyna glade construction: the rare spread of free buildings; the spread of different variants of closed buildings, among which the variant of a house (apartment block) + a stable with a door in a narrow wall, prevails. This type of yard is also characteristic of the Transylvanian-Maramures region, which probably indicates the genesis of this type in Boykivshchyna. The most diverse region, in terms of planning, application of building materials and roofing techniques, heating systems, etc., obviously should be considered Oporo-Oryavsky area.

Keywords: Boykivshchyna, glades construction, planning, hut (khyzhka), kolyba, osenivka, wintering grounds.

Вступ. Гірським регіонам, зокрема Бойківщині, властиве сезонне будівництво. Одним з його типів є полянське будівництво, власне якому ми й приділили увагу в нашій статті. В етнографії та культурній географії під полянами розуміють окрему еколого-господарську нішу, яка розташована на місці колишнього лісу. Поляни представлені здебільшого луками, подекуди орними ділянками, фруктовими деревами, забудовою, стежками, ґрунтовими дорогами, інколи криницями. Поляни розміщуються на місці колишнього лісу, вище сільської забудови, часто в іншому висотно-екологічному ярусі. На полянах, на відміну від пасовищ, сінокосів та молочних ферм-*салашів* функціонує комплексна господарка, тому поляни називаються філіальними господарствами, а полянські двори — філіальними (сезонними) дворами [1, с. 1360; 2, с. 74]. Слід зауважити, що терміни «поляни» та «полянське будівництво» на Бойківщині не поширені; бойки застосовують наступні слова: «зимівки», «зимовиська», «осенівки», «хати на полянах»; у сучасній мові поширено також «хати у верхах» та слово «дачі», яке має російське походження. Зважаючи на те, що слово «поляна» притаманне у польській народознавчій науці, а також у діалектах горян Польщі, Словаччини, Румунії та України, автори у цій статті використовують терміни «поляни» та «полянське будівництво» («будівництво на полянах»).

Мета розвідки — з'ясувати особливості традиційного полянського будівництва на Бойківщині, виявити його місцеву специфіку, загальнорегіональні риси та їх походження. *Об'єктом* дослідження є традиційне полянське будівництво на Бойківщині, *предметом* — планування, будівельний матеріал, система опалення тощо. *Методологічною основою* статті є культурно-екологічний, компаративний та крос-культурний аналізи. Територія дослідження охоплює Сколівський р-н Львівської області, Міжгірський р-н Закарпатської обл. та Рожнятівський р-н Івано-Франківської обл.

Полянське будівництво на Бойківщині привертало увагу дослідників-карпатознавців. Зокрема, у *Матеріалах для вивчення матеріальної культури бойків* Р. Райнфус пише: «Якщо пасовища були далеко, будували для них (корів) так звані «зимівки» — стайні, в яких худоба перебувала протягом літа та іноді

взимку, харчуюсь запасами сіна... У деяких селах центральної та східної Бойківщини важливу роль відіграють згадані літні стайні, т. зв. «зимівки». Найчастіше це будинки, які складаються з житлової частини, вхід якої пролягає через сіни, що виконують функцію стайні, крім того, існують також великі зимівки, як, напр., у Волосянці, в яких є хатина, сіни, комора, стайня та боїще. Така зимівка обладнана всіма господарськими приладдями так, що є додатковим господарством. Характерно, що плани зимівок у центральній Бойківщині відрізняються від головних господарств...». — І далі дослідник зазначає, що «зі згуртуванням зимівок створюється окреме поселення, яке в подальшому повністю відокремлюється..., утворюючи окрему громаду. Перебіг цього процесу підтверджується фактом, що найстарші хати в присілках, які, згідно з традиціями, стоять від їхнього початку, за планами та технологіями будівництва повністю відповідають нинішнім зимівкам» [3, с. 57, 60—61].

У монографічному дослідженні, присвяченому традиційній архітектурі Старосамбірщини, Р. Радович описує план зимівки у с. Тур'є (Верхньодністерські Бескиди): «...Будівля була зведена у зрубній техніці із «ялового дерева» (з ялиці), у плані вона складалася із двох зрубів («хати» і «стайні»), об'єднаних сіньми. При тильній і двох причілкових стінах містились «загати»... Піч у хаті відсутня, тут її замінювало відкрите вогнище («ватра»), розташоване на долівці й обкладене каменями. Описана «хата-зимівка» нагадує «зимівник» аналогічного призначення, виявлений у 1970-х роках науковцями Львівського музею народної архітектури та побуту в околицях села Погар Сколівського р-ну (правда, тут наявна курна піч)» [4, с. 253]. М. Тиводар приділив полянському будівництву цілий розділ *Зимарки* своєї монографії *Традиційне скотарство Українських Карпат*, називаючи полянські двори, залежно від їх функціонального й конструктивного призначення, зимівками-стайнями та зимівками-лазами. Під першою категорією розуміючи сінокісно-пасовищну філію головного господарства, під другою — сінокісно-пасовищно-орну. Майже всю увагу дослідник присвятив закарпатській частині, в тому числі селам Міжгірського району, зокрема описав плани дворів, особливості будівельного матеріалу; зазначив, що бойківській частині ареалу притаманні саме зимівки-лази, які мали

тенденцію перетворюватися на постійні оселі. Цікавими є подані вченими схеми планування зимівок верхів'я Ріки, Тересви й Тиси, серед яких є двокамерні варіанти (хатинка + стайня), де вхід до хатинки йшов безпосередньо знадвору [5, с. 312—329]. Окрім етнографів увагу до полянських дворів приділяли також географи. Зокрема інформація про розташування полянських дворів, особливості їх використання та час перебування, а також загальні риси будівель міститься у працях В. Кубійовича [6; 7], І. Краля [8], М. Кулицького [9].

Методологічною основою нашої статті є культурно-екологічний, компаративний та крос-культурний аналізи. Робота написана на основі польового матеріалу авторів, зібраних у Сколівському р-ні Львівської області, Міжгірському р-ні Закарпатської обл. та Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл. упродовж 1998—2017 рр.

Основна частина. На Бойківщині як етнографічному регіоні зимівки (поляни) як окрема еколого-господарська ніша, відома у Славській та Міжгірській верховинах, сусідньому з ними Вододільно-верховинському хребті, Магуро-Бескидському й частково Парашківсько-Високоверхському підрайонах Сколівських Бескидів, повсюдно у Горгонах, на Полонині Боржава та Полонині Красна, спорадично у Воловецькій верховині. Відомості про існування полян у міжвоєнний період є у селах Топільницького та Орівського підрайонів Верхньодністерських Бескидів, а отже до середини ХХ ст. поляни збереглися у середньогірних та частково низькогірних крутосхилових районах. Спільною характеристикою полян, в протизагаду до сільських садиб, було положення на вищих гіпсометричних площадках, де більш суворий клімат, часто складніший рельєф [2, с. 74].

Один з осередків полянської господарки розташований у басейні верхнього Опору. У геоморфологічному плані ця територія належить до Славської верховини та схилів Сколівських Бескидів й Вододільно-верховинського хребта, які до неї прилягають. Тут вся земля розділялася на ближні поля й городи (в річкових долинах та підніжжі хребтів) та поляни (у верхніх ярусах). На полянах застосовували індивідуальну філіальну господарку лучно-пасовищно-рільного типу, зрідка лучно-пасовищного¹; у селах висхідного

¹ Тобто займалися орним та підсічним землеробством, заготовляли сіно та зберігали сіно, що не помістилося вдо-

Іл. 1. Поляна на гребені відрогів хребта, с. Верхня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл. (фото І. Бойка, 2009)

типу долини Рожанки, у верхній частині села ойкумена плавно переходила в полянську субойкумену. У верхів'ї Мізунки (Сенечів) полянські філії у ХХ ст. вже представляли собою двори з тривалим перебуванням. Серед традиційного будівництва у селах побутувала як зімкнута забудова (комора + хата + сіни (з функцією боїська) + стайня), так й вільний тип двору (житловий та господарські комплекси стояли в садибі окремо); вхід до стайні для худоби у всіх варіантах двору знаходився у причілковій стіні.

До середини ХХ ст. поляни займали всю схилу частину хребтів, а також гребні відрогів (іл. 1). Більшу частину угідь на полянах складали сінокоси та пасовиська, меншу (у вигляді невеликих шматків поля й городів) — орні та копані ділянки, які періодично чистились від лісу. На полянах випасали велику рогату худобу (далі ВРХ) та овець (до й після повернення їх з колективного салашу). Крім того, на полянах зимували й вівці, якщо в господарстві їх було понад п'ять голів. Зрідка на полянах у зимі перебували й корови²; переважно це відбувалося у заможних родинах, які мали велике поголів'я худоби³. Бідні родини часто використовували сезонний двір лише у літній час.

Як свідчать етнографічний матеріал полянський двір складався з двокамерної (стайня + житлова ка-

ма, випасали ВРХ та ялову дрібну рогату худобу (далі ДРХ), яку не віддали на салаш, після повернення зі салашу овець їх тут випасали та згодовували сіно під час зимового періоду.

² Інколи лише одна для постачання людей молоком.

³ В цих ландшафтах заможні родини (не дуки) мали по 3—5 голів молочної ВРХ й до 20 голів дійної ДРХ.

Іл. 2. Полянський двір: стайня + «колиба», середина ХХ ст., с. Верхня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл. (фото І. Бойка, 2009)

Іл. 3. Полянський двір: стайня + сіни + «хатинка», початок ХХ ст. Нижня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл. (фото І. Бойка, 2009)

Іл. 4. Полянський двір: стайня + сіни + «хатинка», середина ХХ ст. Верхня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл. (фото І. Бойка, 2009)

Іл. 5. Полянський двір: стайня + сіни + хата + комора (перероблена на хатинку), ХІХ ст. Нижня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл. (фото Я. Ляха, 2017)

мера) (іл. 2) або трикамерної (стайня + сіни + житлова камера чи сіни + житлова камера + стайня)

будівлі досить великих розмірів⁴ (іл. 3, 4). Полянські двори заможних ґаздів могли не відрізнитися від сільської забудови, представляючи багатокамерні зімкнуті двори. Прикладом може бути наведений Р. Райнфусом варіант зі с. Волосянки (стайня + боїще + стайня + кімната + сіни + комора) [3, с. 28]. Аналогічною є колишня зимівка у с. Н. Рожанка, яку зафіксували автори статті під час польового виїзду у 2017 р. (іл. 5). Якщо житлова камера не мала теплового шлюзу, її здебільшого називали «колиба», з тепловим шлюзом «хатинка», «хижка». Побутовували двокамерні: а) із входом до стайні у причілковій стіні, до хатинки — зі стайні; б) із входом до стайні (для худоби) — у причілковій стіні, до хатинки — через двері до стайні, що знаходилися у широкій стіні стайні⁵; в) із входом до стайні в причілковій стіні, до колиби — в іншій причілковій стіні, г) до стайні — в причілковій стіні, до колиби — в широкій стіні колиби; на деяких варіантах зустрічалися ще додаткові двері до стайні у широкій стіні — поруч із дверима до колиби (тобто дверей було троє)⁶. Тридільні варіанти (стайня + сіни + хатинка) мали двері до хатинки зі сіней; до стайні «людський» вхід йшов зі сіней, а вхід худоби — у причілковій стіні стайні (іл. 3, 4). Рідкісним варіан-

⁴ Розмір обміряних будинків першої половини ХХ ст. коливався у межах 3,5—5,5 (завширшки) x 8—16 м (завдовжки).

⁵ В такому разі у стайні було двоє дверей, які вели назовні.

⁶ Інформатори пояснюють це зручністю заходження до приміщення людьми.

Іл. 6. Полянський двір: сіни + «хатинка» + стайня; всі входи до приміщень — на поздовжній осі; початок ХХ ст. Верхня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл. (фото І. Бойка, 2009)

том був такий, що замість сіней влаштували велике боїще, яке не мало власного зрубу. Поширеним варіантом трикамерної будівлі був також: стайня + хатинка + сіни; в такому разі було четверо дверей, причому всі на поздовжній осі (до стайні з-надвору, до сіней з-надвору, між сінями та хатинкою, між хатинкою та стайнею) (іл. 6). Рідкісним варіантом розвитку сезонного двору була вільна забудова. В такому разі окремо (на відстані близько 20—30 метрів) ставили однокамерну (з входом в причілковій стіні) з великим піддашшям зрубну колибу (переважно з одним віконечком в причілковій стіні) (іл. 7, 8, 9)⁷ або двокамерну хатинку (сіни + колиба) з входом у широкій чи причілковій стіні) та стайню (вхід у широкій чи причілковій стіні) чи стайню + боїще⁸. Саме такий варіант, як довів Ю. Лангер, передував зімкнутій забудові (стайня + боїще + колиба), де окремий зруб колиби об'єднувався зі зрубом стайні [10, с. 382, 386], що підтверджується матеріалами з цілої Карпатської дуги, зокрема з: північного схилу Татрів, Горчанського й Сондецько-бескидсько-Пенінського регіонів, Словацького Рудогор'я, Словацького Середньогор'я, Оравського регіону, Апусенських гір, де на полянах одних й тих самих сіл зустрічалися вільна й зімкнута забудови, причому майже завжди ширина колиби й ширина стайні у

⁷ Переважали горизонтальні розміри зрубу 3 x 3 м.

⁸ Такий варіант домінував в Сондецьких Бескидах, Оравській Магурі, поширений в багатьох регіонах Західних Карпат.

Іл. 7. Полянська колиба, друга половина ХХ ст., Нижня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл., вид зі сходу (фото І. Бойка, 2009)

Іл. 8. Полянська колиба, друга половина ХХ ст. Нижня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл., вид з північного сходу (фото І. Бойка, 2009)

Іл. 9. Інтер'єр полянської колиби, другої половини ХХ ст. Нижня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл. (фото І. Бойка, 2009)

зімкнутій забудові відрізнялися (іл. 10)⁹. Вхід до колиби у вільній забудові робили у причілковій стіні, сіни утворювалися каркасно-дильованою технікою, що давало змогу Р. Райнфусу вивести генезу таких будівель з однокамерних ватазьких колиб [3, с. 25].

⁹ На полянах житлова камера була вужча за стайню, у селах часто навпаки.

Іл. 10. Фрагмент зімкнутої забудови («колиба» + «боіско» + стайня) полянського двору, ХІХ ст., поляна Хохолівська, Західні Татри, Польща (фото І. Бойка, 2014)

З цим ми цілковито погоджуємося, адже ватазькі та полянські колиби практично не відрізняються одна від одної, а в салашництві лучному в різні пори року колиба може виконувати роль або житлового приміщення для полянських пастухів й косарів, або житлово-виробниче приміщення для ватага [11, с. 56]. При всіх типах планування у заможних господарствах зустрічалися такі варіанти, коли до стайні прибудовували вздовж широкої стіни приміщення, яке утворювалося під випусками даху. Таким чином корови зимували у стайні, вівці — у цьому приміщенні.

Отже можна припустити, що розвиток і двокамерних, і трикамерних споруд відбувався трьома еволюційними шляхами: 1) добудовуванням нових камер до вже існуючих в ряд (зокрема сіней до будівлі стайня + колиба зі сторони колиби, або колиби до стайні); 2) виділенням у стайні при причілковій стіні окремої камери (колиби), яка згодом отримувала власні двері, а потому ділилася на сіни й хатинку (стайня + сіни + хатинка); 3) об'єднанням двох зрубів спільним дахом з утворенням боїща між ними. Причину переваги зовнішніх дверей до стайні у причілковій стіні на полянах (як й у більшості областей Східних, Південних та Західних Румунських Карпат) очевидно слід шукати у традиції зимування овець на полянах. Адже в зимі до причілкової стіни приставляли кошару, вдень вівці стояли в загорожі, натомість вночі зачинялися у стайні, проходячи саме в ці двері.

У Західних Карпатах такий тип входу до стаєнь поширений лише на так званих зимовісках (котель-

ніцах) у Моравсько-Сілезьких й Сілезьких Бескидах, моравських Яворніках, на південному схилі Списької Магури, у Столицьких верхах, на північному схилі Татрів, тобто там, де влітку перебували корови, а взимку на час окотів приганяли овець. Гіпотезу підтверджує й діалектологія — зокрема назва дверей у причілковій стіні стайні — *вівчі двері* (*вівча брама*), навіть у тому разі, коли у стайні не тримали дрібної рогатої худоби. Припускаємо, що це культурне явище, виникнувши на полянах, вплинуло й на планування сільського двору, адже поза межами ареалу поширення полянських дворів відсутній також такий варіант зімкнутої забудови у сільській архітектурі [12, с. 365—368].

Наявність того чи іншого типу планування на сезонних дворах Славської верховини залежало не лише від заможності родини, але й від відстані до сільської садиби, положення відносно шляхів сполучення, рельєфу, наявності й об'ємі орних (копаних) ділянок. Тридільні двори побутували на вирівняних ділянках, особливо віддалених від села, де вирощували достатню кількість зернових, дводільні — на вираженому рельєфі, на сінокісно-пасовищних полянах та неподалік села¹⁰.

Сінокісно-пасовищно-рільний характер полян, а також майже цілорічне їх використання сприяло розвиткові також інших будівель та споруд. Тут побутували сторожові колиби, пивниці, кошари, загорожі (які обгороджували городи), обороги, стоги сіна. На полянах виникли різні культурні феномени, які були відсутні у селах, зокрема: ями для зберігання картоплі під смерековим корінням, сторожеві колиби-буди на стовпах (криті смерековою корою) на зразок болгарських *чердаков* (іл. 11), кошари з поставленими на них шопами-дашками, застосування поперечних балок, якими об'єднували стіни будинків й дерев, що росли на бровці тераси тощо.

Основні будівлі полянського двору робили зрубною технікою, переважав зруб зі смерекових кругляків (рідше протесів) з випусками вінців. Серед покрівельного матеріалу у першій половині ХХ ст. домінував спосіб в натруську з вівсяної соломи¹¹, який поступово замінювався підв'язкою снопів колосом вниз

¹⁰ Тут всю землеробську продукцію одразу звозили до сільської садиби, також обмежений був час перебування людей на поляні.

¹¹ Такий спосіб домінував в Апусенських горах.

Іл. 11. Сторожова чердакоподібна колиба на поляні, с. Верхня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл. (фото І. Бойка, 2009)

та пиляними дошками й гонтом; у літнаркових двокамерних варіантах інколи застосовували смерекову кору. Основною системою опалення була курна піч, на полянах, які використовували влітку, частими було відкрите вогнище (*ватра*); в хатинках влаштовували одне, зрідка два невеличких віконечка; в колибах віконечка могло й не бути. Водночас у селах переважали зруби з плениць та покрівля, виконана прив'язанням солом'яних сніпків колосом догори, переважала курна система опалення, яку поступово витіснила напівкурна. Не відомі хати без печей, де система опалення представлена лише відкритим вогнищем. У хатах влаштовували два порівняно великих вікна у широкій стіні [13, арк. 35—39].

Розташування на вираженому рельєфі обумовило частіше, ніж у селі, використання таких прийомів адаптації на полянах, як терасування, використання колон під підвалинами будівель. Перевага м'якого кам'яного матеріалу спричинила використання як колони смерекові ковбиці, які ставили на кам'яні дощечки (іл. 12)¹². Це уможливило розміщення будівель на крутих схилах, при цьому часто утворювався цокольний простір, де складали знаряддя праці, транспортні засоби, підставки для просушування трави й зернових. Причому, на відміну від кам'яних

¹² Щоби вони не топилися в ґрунті.

Іл. 12. «Ковбиця» під підвалинами новобудови, с. Верхня Рожанка Сколівського р-ну Львівської обл. (фото І. Бойка, 2009)

колон (мурованих на сухо), які, зокрема, поширені на полянах та хуторах-лазах у Магурських Beskidach (слц. *piecki*, пол. *reski*), ковбиці мають значну більшу адаптивну спроможність, й переважно не потребують додаткових будівельних елементів для підпори підвалів та стін. Терасування та застосування ковбиць у подальшому дало змогу розширити ойкумену, піднімаючи її з нижніх терас основного річкового русла на схили долини потоків, утворюючи висхідно-долинний та схилово-долинний типи ойкумени.

На Ріко-Тереблянському вододілі у Внутрішніх Горґанах (Міжгірський р-н Закарпатської обл.) на поляни (діал. *салашик*) приходила нуклеарна сім'я не на цілий вегетативний період, а лише на косовицю, деякий час після неї (пасли худобу на стерні й отаві) та на час землеробських робіт (якщо була ділянка копаної землі)¹³. Крім того, природа Внутрішніх Горґан, а саме крутосхиловий характер рельєфу, сприяв також залишенню майже всього сіна на поляні. А отже зимували до грудня не лише вівці, але й більша частина корів. З тої самої причини, на відміну від Славської верховини, тут переважало групове розміщення полян (на поверхнях вирівнювання: на схилах, сідловинах, пологих вершинах відро-

¹³ Зрідка орали через невелику площу орної землі та виражений рельєф.

Іл. 13. Полянський двір: стайня + «хижка» / сіни, початок ХХ ст., с. Стригальня Міжгірського р-ну Закарпатської обл. (фото І. Бойка, 2008)

Іл. 14. Схема полянського двору, с. Стригальня Міжгірського р-ну Закарпатської обл. (за матеріалами польових досліджень І. Бойка, 2008)

Іл. 15. Руїни полянського двору: стайня + «ізва» / «шені», початок ХХ ст., с. Корбелюв, гміна Єлесня Живецького повіту Сілезького воєводства, Польща (фото І. Бойка, 2014)

гів). Це сприяло трансформації полян на присілки з 5—20 садіб. Салашик перетворювався на садибу старшого сина¹⁴. Процес ойкуменізації відбувався поступово: частина садіб присілка залишалася ще

¹⁴ Тобто за принципом мінорату молодшому залишалося родинне гніздо, іншим синам — філії.

салашиками, а частина вже була постійно заселена. Напр. за розповідями старожилів прс. Свобода села Синевирська Поляна за Австрії присілок був заселений лише сезонно, а у 1930-х рр. з п'ятнадцяти *хиж* шість були постійно заселенні; вже у другій половині ХХ ст. присілок не лише став ойкуменою, але й сам почав «сіяти» нові сезонні, відтак й постійні оселі. Лише на водозборах лівих допливів Ріки (Воловець, Бистришора, Квасовець, Банний потік), завдяки наявності невеликих й водночас рясно «розсіяних» площадок вирівнювання у верхніх ярусах, поляни окремих господарів розміщалися на всій території вододілу, на відстані кілька десятків — кілька сотень метрів одна від одної; а отже не створювалися умови для ойкуменізації.

Обов'язкове зимове перебування людини й більшості тварин на полянах вплинули на перевагу трикамерних зімкнутих дворів. Крім того, часто у всіх типах планування під піддашшям повздожньої стіни утворювалася притула для овець. Окрім класичного варіанту (хижка + сіни + стайня), який переважав серед трикамерних будівель на полянах Славської та Міжгірської верховин, тут був поширений також такий варіант, де хижка була вужча за стайню й притулялася безпосередньо до неї, простір, який утворювався завдяки цій різниці ставав сіньми, зі сіней йшов вхід до «колиби» й «людські» двері до стайні (іл. 13, 14); до сіней взимку скидали сіно з горища й кидали до стайні [13, арк. 171—179].

Цей тип двору побутував також у в інших регіонах Карпат, зокрема: у верхів'ях Чорної Тиси й Чорного Черемошу (в гуцулів), а також у Живецьких Бескидах (іл. 15), Горцях (гуралі), на моравському схилі Яворніку (моравські волохи), Сондецько-Пенінському (лемки) та Татранському (гуралі) регіонах, в Апусенських горах. Простежується два варіанти генези цього типу: а) з піддашшя при причілковій стіні стайні, в якому виділялася спочатку колиба, відтак й сіни; б) прибудуванням колиби до ширшої стайні [5, с. 326—328; 14, с. 59—61]. Цілком очевидним, що у Внутрішніх Горганах, через перевагу зимового перебування на полянах, очевидно не можна говорити про походження цієї лінії розвитку планування від створення колиби під піддашшям стайні, себто мова може йти лише про другий варіант розвитку.

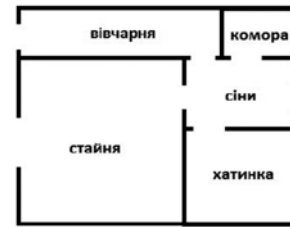
Складніший різновид цього типу планування на Ріко-Тереблянському вододілі мав, крім того, вівчар-

ню, яка розташована в одному ряді зі стайнею. Вівчарня так само мала два входи (зі сіней та у причілковій стіні). Очевидно, що вівчарня та комора увійшли до зрубу пізніше, перед тим представляли собою притулу (гуц. «колешня») (іл. 16).

Окремий тип генези третьої камери спостерігався при розвитку двокамерної будівлі (стайня + колиба) шляхом добудування піддашся при широкій стіні, перед дверима колиби, з подальшим утворенням з нього сіней. Положення дверей до колиби у широкій стіні обумовило Г-подібну форму зімкнутої забудови¹⁵.

Різниця між полянами та селом у Внутрішньогорганському регіоні була менш відчутною. І там і там будували переважно з круглого дерева, лишень у селі частіше траплялися стіни з плениць; і в селах і на полянах дахи будівель крили колотою дошкою, зрідка — вівсяною соломою в натруску; на полянах застосовували курну систему опалення, у селі ще й напівкурну. Суттєва різниця відчувалася лише у плануванні, адже на полянах практично не відомим були двори вільної забудови, а у селах не часто притуляли вівчарні за стайнями чи цілими дворами й тим паче не створювалася тенденція до входження їх до основного зрубу.

У Скибових Горганах¹⁶ поляни розміщалися переважно у розширеннях верхів'я долин річок, на сідловинах та площадках вирівнювання у схиловому ярусі, у Берегових Горганах також на вершинах низькогірних хребтів [6, с. 147—148]. Причому тут, як й у Живецько-баб'єгурському регіоні, побутували різні еволюційні стадії — від сінокосів на які на два-три тижні приганяли пасти худобу під час заготівлі сіна — до другої резиденції, де могло розміщатися більша частина приватних земель поодиноких господарів. А отже у Скибових Горганах у першій половині ХХ ст. можна виокремити чотири стадії розвитку полян. Перша стадія була представлена примітивною однодашковою колибою, критою смерековою корою або гілками хвойних дерев («чати́нням»), копицями зі сіном, інколи оборогом. Сіно з таких полян забирали здебільшого одразу після заготівлі. Такі поляни розміщалися переважно непо-

Іл. 16. Схема полянського двору, с. Стригальня Міжгірського р-ну Закарпатської обл. (за матеріалами польових досліджень І. Бойка, 2008)

далік ойкумени. Другий варіант називався «осенівка». Вони переважали на важкодоступних місцях, а отже заготовлене сіно відвозилося до села взимку «на санках». Там з худобою перебували навесні — перед періодом активної вегетації та восени (пасли по отаві до першого снігу). А отже окрім оборогу з'являлася примітивна зрубна (з кругляка) чи каркасно-дільована шопа¹⁷ та поруч — однодашкова колиба на сохах. Остання часто мала два-три виходи з трьох сторін, що характерно для горганських вівчарських та лісорубських колиб. У шопі перебувала корова або ще й молодняк ВРХ. До шопи могли прибудовувати зрубну (зрідка каркасно-дільовану) колибу, таким чином виникала двокамерна споруда з окремими дверима в широкій стіні. У житловому приміщенні знаходилося ватрисько. Зимівкова модель передбачала триваліше перебування на поляні, зокрема там випасали корів, ялове ДРХ та ВРХ не пару тижнів, а протягом цілого вегетативного сезону, зимували вівці, кошарували та обробляли невеличкі орні ділянки під овес й картоплю, які споживалися на поляні. А отже зимівкові двори представляли собою окрім оборогів ще двокамерні (стайня + хатинка¹⁸, стайня + колиба) та трикамерні (стайня + хатинка + сіни, стайня + сіни + хатинка) зрубні будинки з курною піччю (зрідка ватриськом) у житловому приміщенні. Сіни виконували функцію комори. Часто стайні у трикамерних варіантах мали два входи: у широкій (до сіней) та у причілковій стіні (до стайні для худоби). У двокамерних вхід до стайні йшов у причілковій, зрідка у широкій стіні, до колиби — у широкій; у варіанті стайня + хатинка + сіни вхід до сіней розміщався у широкій стіні. Периферійною лінією планування була вільна забу-

¹⁵ Зокрема такий варіант ми зафіксували на поляні Під Озірною.

¹⁶ Гірська частина річок Мізунки, Свічи, Чечви, Лімниці, Бистриці Солотвинської та Бистриці Надвірнянської.

¹⁷ По кутах вбивали по дві воринки й між ними ложили виходи із тонкого кругляку, стягали гужвою, з'єднували платвою та латами.

¹⁸ Тобто стайня виконувала роль теплового шлюзу.

дова (зрубна двокамерна хатинка та стайня). В урочищі Перенизь¹⁹ зберігається такий полянський двір, там стайня та хатинка стоять на одній гіпсометричній площадці, вхід до сіней розміщується у причілковій стіні й повернутий до стайні. Покривали зимівки переважно драницею чи плащакми (зрідка смерековою корою), майже обов'язковим було наявність бантин, які з'єднували паралельні крокви. Дахи в таких будівлях, на відміну від Опірських та Ріко-Тереблянських були досить низькими, там зрідка складали сіно; більша частина заготовленого фуражу знаходилася в оборогах. Четверта форма представляла собою другу резиденцію, на яку перекла-

далася основна господарська функція [7, с. 60—61; 13, арк. 118; 15, арк. 4—5]. Напр. поляна заможного селянина Івана Михайлишина зі с. Суходіл, розташована в урочищі Безжежа, у 1867 р. мала 10 га орної землі та сінокісну луку [16, с. 39]. Будівництво у таких резиденціях мало відрізнялося від сільського, однак там майже не зустрічалася вільна забудова, котра домінувала у селі, не відбувався розвиток системи опалення та освітлення. Зимівкові хати та другі резиденції опалювалися курною піччю. Як й у Внутрішніх Горґанах тут на площадках вирівнювання утворювалися цілі присілки, зокрема прс. Присліп у с. Липовиця.

¹⁹ Підвищена частина Берегових Горґан у басейні Чечви; розташована в кадастрі с. Суходіл.

Зацікавлення представляє порівняння планування полянського й сільського будівництва у різних природних й культурних регіонах Карпат.

Таблиця. Найбільше поширені типи планування у Карпатах (кінець XIX — перша пол. XX ст.)*

Природні й культурні регіони	поширені лінії розвитку планування	
	Полянські двори	Сільські садиби
Турківська верхovina		
ВДБ (басейн Дністра та Стрия)		
Сколівські Бескиди (басейн Стрия)		
Славська верхovina та прилягаючі території Сколівських Бескидів й Вододільно-верховинського хр. (басейн Опору й Оряви)		
Сколівські бескиди (басейн Сукеля й Лужанки)		
Скибові Горґани (західна частина)		
Західні Бещади		
північний схил Полонинського хр. (басейн Ужа)		
північний схил Полонинського хр. (басейн Ублі та Цирохи)		
Воловецька верхovina		
Міжгірська верхovina		
Горґани Внутрішні		

Продовження таблиці

Природні й культурні регіони	поширені лінії розвитку планування	
	Полянські двори	Сільські садиби
Пра-Тересва		
Бойківщина та пограниччя (поширене)		
Закарпатська Долинянщина (басейн Ужа)		
Закарпатська Долинянщина (басейн Латориці)		
Закарпатська Долинянщина (басейн Боржави, Ріки, Тересви, Терєблі)		
Гуцульщина		
Прибескидське підгір'я		
Пригорганське підгір'я		
Бескид Низький		
Сондецько-Пенінсько-Магурський ареал		
Левоч		
Спиське Замагур'я		
Низькотатранський		
Словацьке Середньогор'є		
Словацьке Рудогор'є		
Ондавська верховина		
Підгалля й Підтатранська депресія		
Північна Орава		
Бескиди Живецькі та Бескид Малий		
Горці та Бескид Острівний		
Кісуци		

Продовження таблиці

Природні й культурні регіони	поширені лінії розвитку планування	
	Полянські двори	Сільські садиби
Моравсько-Сілезькі Бескиди (Тешінсько)		
Моравські Бескиди (північний схил — Гуквальдсько)		
Яворники моравські, Всетінські верхи, південний схил Моравсько-Сілезьких Бескидів		
Яворники словацькі		
Гостинські й Клобуцькі верхи		
гори Трансильвано-Мармароського регіону		

* За джерелами: [3, с. 57, 60—61; 4, с. 253; 5, с. 312—329; 7, с. 60—61; 10, с. 382; 11, с. 18—54; 12, с. 363—372; 14, с. 59—61; 15, арк. 4—5; 17, с. 29—38; 18, с. 36—43; 19, с. 182—188; 20, с. 24—57; 21, с. 24—57; 22, с. 59—63; 23, с. 282—316; 24, с. 114—121].

Значки до таблиці: А) зімкнута забудова «хата + боїще + стайня»

(поширене),

(рідкісне або лише у бідняків);

Б) зімкнута забудова «хата + стайня» або «житловий комплекс + стайня»

(поширене),

(рідкісне або лише у бідняків);

В) зімкнута забудова «житловий блок + стайня + добудована стодола (зі сторони стайні чи житлового комплексу)»

(поширене),

(рідкісне або лише у бідняків);

Г) «хата + стайня» або «житловий блок + стайня» з двома входами до стайні (у широкій стіні та причілковій)

(поширене)

(рідкісне або лише у бідняків);

Ґ) «сіни + хата + стайня (сіни + хата + комора) з входом до сіней у причілковій стіні»

(поширене),

(рідкісне);

Д) вільна забудова «однокамерна зрубна стаєнка (шопа) та примітивна однодашкова колиба, чи прибудована до шопа зрубна колиба»

(поширене)

(рідкісне);

Є) вільна забудова «колиба (чи хатинка) й окрема стайня (чи стайне-стодола)»

(поширене)

(рідкісне);

Є) вільна забудова з окремими житловим та господарським блоками або кількома господарськими будівлями

(поширене),

(рідкісне);

Ж) замкнута забудова («гражда»)

(поширена),

(не часто);

З) стайня в якій ночує пастух (на горищі чи в тильному куті)

(поширене),

(рідкісне).

Висновки. Аналіз полянського будівництва дає змогу авторам зробити наступні висновки. У Карпатах в цілому й на Бойківщині зокрема поляни пред-

ставляли собою не лише окрему еколого-господарську нішу, але й окремий тип будівництва. У порівнянні з будівлями у сільських садибах на полянах було біль-

ше ліній розвитку планування, в одному регіоні побутували різні, часом нетипові для сільського будівництва варіанти. На полянах було більше зімкнутих та подекуди замкнутих дворів, менше житлових камер й в цілому менша житлова площа, примітивніші система опалення та умеблювання, менша площа вікон та їх кількість, відсутність столів або їх використання в якості складських приміщень, струнок, сховок для худоби, тощо. Матеріал для спорудження стін не відрізнявся, натомість могли застосовуватися інші форми вінків зрубу (напр. округлий), які були здебільшого тоншими ніж в сільських хатах; покрівельний матеріал (напр. вівсяна солома замість житньої). Техніка покриття даху (напр. в натруску) та система опалення (напр. відкрите вогнище, курна піч), які домінували на полянах, не часто або зовсім не використовували у селі в окреслений період.

Полянське будівництво було провідником між саланним та сільським будівництвом, своєрідною «лабораторією», де народжувалися, проходили випробування, а також консервувалися різні типи планувань, будівельні техніки, а отже полянське будівництво збільшувало адаптивну норму реакції культури регіону в цілому, сприяло розширенню ойкумени за рахунок інших екологічних ніш.

Крос-культурний аналіз планування полянських дворів, представлений у таблиці, показав, що полянського походження можна вважати типи А, Г, Г, Е, Ж, З планування; вірогідно незалежно (й на полянах й в сільській архітектурі) виник тип Б, який поширений не лише у гірській частині Карпат, але й на підгір'ї. Тип А, незважаючи на відсутність полян у багатьох західних районах Бойківщини та в цілому у пониженні рельєфу — на границі Західних і Східних Карпат у ХХ ст., очевидно слід вважати продуктом полянської еволюції або привнесенням у готовому вигляді волоськими переселенцями, адже побутує виключно в регіонах з розвинутою полянською господаркою від Моравії до Південних Карпат й практично не відомий поза межами Карпатського гірського макрорегіону. Крім того, очевидним є походження цього планування від типу Е. Виключенням є тип В, який очевидно є впливом будівельних традицій Підгір'я, що адаптувалося у селах Берегового горганського низькогір'я. А отже автор припускає, що поляни в минулому були поширені на Бойківщині майже повсюдно, зберігаючись до кінця розгля-

нутого періоду лише в крутосхиливих середньогірних та низькогірних природних районах.

Полянське будівництво Карпат має багато спільних рис, що спричинено як функціональним навантаженням, впливом саланної архітектури, так й розміщенням полян у гірсько-лісовому поясі на схилах, верхів'ях потоків, відрогах основних хребтів, низькогірних вершинах, практично завжди вище за садиби. Водночас можна виділити спеціалітет окремих природних і культурних регіонів. Специфічними бойківськими явищами полянського будівництва автори вважають: рідкісне поширення вільної забудови, відсутність замкнутої забудови, розповсюдження різних ліній зімкнутої забудови серед якої переважає варіант «хата» (житловий блок) + «стайня» з входом до стайні для худоби у причілковій стіні. Останнє наближає бойківське полянське будівництво до Трансильвано-Мармароського регіону (головно до Апусенських й Південнокарпатських гір), що, можливо, натякає на генезу цього типу. На значній території Бойківщини зустрічався варіант зімкнутої забудови із боїщем між двома зрубамі (зрубом стайні та зрубом колиби), а також двокамерний двір — «колиба» («хатинка») + «стайня» з двома дверима у широкій стіні, а також варіанти входу до сіней у двокамерних («сіни» + «хатинка») або трикамерних («сіни» + «хатинка» + «стайня») будівлях. Мале поширення вільної забудови на бойківських полянах, на відміну від Західних Карпат й Румуно-карпатського регіону, очевидно є результатом цілорічного використання полян, суворого клімату, а також переваги індивідуальних полян-островів серед лісу. Найбільш багатим регіоном, з точки зору планування, застосування будівельного матеріалу та покрівельних технік, системи опалення, тощо, очевидно є Скибовогорганський та Опоро-Орявський ареали; найбільше камер мали зімкнуті двори у Внутрішніх Горганах. Натомість полянам, розташованим у Верхньодністерських Бескидах, в окреслений час притаманна одноманітність й подібність на сільські двори незаможної верстви селян.

Список скорочень

Архів ІН НАНУ — Архів Інституту народознавства Національної академії наук України

Архів ВМПРПР — Архів Валашського музею в природі в Рожнові під Радгоштем (Чехія)

ВРХ — велика рогата худоба
ДРХ — Дрібна рогата худоба

1. Бойко І. Скотарство та сезонне будівництво в Карпатах (кінець XIX — перша половина XX ст.): спроба класифікації. *Народознавчі зошити*. 2016. № 6 (132). С. 1350—1361.
2. Wojko I., Łach J. Glade Farming as a Product and a Factor in the Formation of Landscape (Using the Example of the Boikivshchyna Region in the Ukrainian Carpathians). *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego — Dissertations Of Cultural Landscape Commission*. 2020. № 43 (1). S. 73—96.
3. Райнфус Р. *Матеріали для вивчення матеріальної культури бойків*. Львів, 2020.
4. Радович Р. *Народна архітектура Старосамбірщини XIX — першої половини XX ст. (житлово-господарський комплекс)*. Київ, 2015.
5. Тыводар М. *Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини XIX — першої половини XX ст.* Ужгород, 1994.
6. Kubijowycz W. Przyczynek do antropogeografii Gorgonów. *Przegląd Geograficzny*. Warszawa, 1920—1921. T. II. S. 146—149.
7. Kubijowycz W. *Życie pasterskie w Beskidach Wschodnich*. Kraków, 1926.
8. Král J. *Borzava v Podkarpatske Rusi*. D. I—III. Praha, 1932—1936.
9. Кулицький М. Зимаркові оселі у Східних Карпатах. *Життя і знання*. Львів, 1934. № 2. С. 58—59.
10. Langer J. a kol. *Trstená 600-ročná*. Martin, 1973.
11. Łach J., Musiał M. *Przeszłość i znaczenie tradycji dla współczesnego oblicza kulturowego góralszczyzny Beskidu Małego: zapis w krajobrazie*. Wrocław, 2015.
12. Бойко І. Літні стайні в Західних і Українських Карпатах: етнологічні паралелі в культурах: українців, словаків, поляків та чехів. *Łemkowie, Wojkowie, Rusini — historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*. Stupsk; Zielona Góra; Svidnik. 2015. T. V. S. 361—376.
13. АІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 610 (Польові етнографічні матеріали до теми «Матеріальна культура Бойківщини», зібрані у Старосамбірському, Турківському, Сколівському р-нах Львівської обл., Воловецькому, Велико-Березнянському, Іршавському, Свалявському, Міжгірському р-нах Закарпатської обл., Рожнятівському, Богородчанському р-нах Івано-Франківської обл., І. Бойком, 2007—2011).
14. Langer J. Stavební forma sezónních a stálých sídel v Karpatách z hlediska historického a sociálního. *Slovenský národopis*. 1981. № 8. S. 51—62.
15. АІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 469 (Польові етнографічні матеріали до теми «Система матеріального забезпечення бойків», зібрані у Турківському, Сколівському р-нах Львівської обл., Воловецькому, Велико-Березнянському, Міжгірському р-нах Закарпатсь-

кої обл., Рожнятівському, Долинському р-нах Івано-Франківської обл., І. Бойком, 1998—2005).

16. Дубина Р., Главацька Л. Експедиція на східну Бойківщину. *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 5. С. 39—40.
17. Bednárik R. *K štúdiu chovárkov na Kysuciach*. *Sborník Slovenského Národného Múzea Etnografia*. 1963. T. LVII. S. 28—39.
18. Botík J. *Vyšná Boca. Nižná Boca: vlastivedná monografia*. Bratislava, 2004.
19. Chlebana M. Príspevok k štúdiu letného chovu hovädzieho dobytku v oblasti Spišského Zámaguria. *Zborník Slovenského národného múzea*. Martin, 1972. № 13. S. 173—197.
20. Kubijowycz W. *Życie pasterskie w Beskidach Magorskich*. Kraków, 1927.
21. Langer J. Ludové staviteľstvo severnej časti Oravy. *Zborník Slovenského národného múzea*. 1965. № 59. S. 23—59.
22. Plessingerová A., Vařeka J. Letní stavby a jejich využití v oblasti slovenských Javorníků. *Zborník Slovenského národného múzea. Etnografia*. № 14. 1973. S. 179—212.
23. Podolák J. Tradičné spôsoby zimovania dobytku na Horehroní. *Slovenský národopis*. Bratislava. 1960. № 8. S. 268—322.
24. Śliwiński W. Dawne budownictwo polaniarskie w pasmie Jaworzyny Krynickiej (kilka słów porównania z szafasami w Gorcach). *Zeszyty Sądecko-Spiskie*. 2015. № 9. S. 113—122.

REFERENCES

- Bojko, I. (2016). Stockbreeding And Seasonal Construction. In *The Carpathians (Late XIX — The First Half of XX Century): Attempt Of Classification. The Ethnology Notebooks, 6 (132)*, 1350—1361 [in Ukrainian].
- Bojko I., Łach J. Glade Farming as a Product and a Factor in the Formation of Landscape (Using the Example of the Boikivshchyna Region in the Ukrainian Carpathians). *Dissertations Of Cultural Landscape Commission*. 2020. № 43 (1). S. 73—96.
- Rayinfus, R. (2020). *Materials for studying the material culture of Boyko people*. Lviv [in Ukrainian].
- Radovych, R. (2015). *Sambir Folk Architecture XIX — Early XX Century (Residential and economic complex)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Tyvodar, M. (1994) *Traditional cattle breeding in the Ukrainian Carpathians of the second half of the XIX — first half of the XX century*. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Kubijowycz, W. (1920—1921). A contribution to the Gorgan's anthropogeography. *Polish Geographical Review* (Vol. II, pp. 146—149). Warsaw [in Polish].
- Kubijowycz, W. (1926). *Shepherd life in the Eastern Beskids*. Krakow [in Polish].
- Kral, I. (1932—1936). *Borzava in Subcarpathian Rus* (Vol. I—III). Praha [in Czech].

- Kulytsky, M. (1934). Winter houses in the Southern Carpathians. *Life and knowledge*, 2, 58—59. Lviv [in Ukrainian].
- Langer, J. (1973). *Trstena 600 years old*. Martin [in Slovak].
- Lach, J., Musial, M. (2015). *Presence and designation of tradition for the common cultural heritage of the Beskid Mountains Small: entry in landscape*. Wrocław [in Polish].
- Boyko, I. (2015). Summer cowsheds in the western and central (Ukrainian) Carpathian Mountains: ethnoecological parallels among the Ukrainian, Slovak, Polish, and Czech cultures. *Lemkowie, Bojkowie, Rusini — history, society, material and spiritual culture* (Vol. V, pp. 361—376). Slupsk; Zielona Gora; Svidnik [in Ukrainian].
- Boyko, I. (2007—2011). Field ethnographic materials on the theme «Material culture of Boykivshchyna», collected in Starosambir, Turka, Skole districts of Lviv region, Volovets, Velyko-Berezny, Irshava, Svalyava, Mizhhiria districts of Zakarpatska region, Rozhnyativ, Bohorodchany districts of Ivano-Frankivsk. In *Archive of the NASU*. F. 1. Op. 2. Od. save 610 [in Ukrainian].
- Langer, J. (1981). Construction form of seasonal and permanent settlements in the Carpathians in terms of historical and social. *Slovak Ethnology*, 28, 51—62 [in Slovak].
- Boyko, I. (1998—2005). Field ethnographic materials on the theme «System of material support of Boykos», collected in Turka, Skole districts of Lviv region, Volovets, Velyko-Berezny, Mizhhiria districts of Zakarpattia region, Rozhnyativ, Bohorodchany, Dolyna districts of Ivano-Frankivsk. In *Archive of the IN NANU*. F. 1. Op. 2. Od. save 469 [in Ukrainian].
- Dubyna, R., Hlavacka, L. (2008). Expedition to the eastern Boykivshchyna. *Folk Art and Ethnology*, 5, 39—40 [in Ukrainian].
- Bednarik, R. (1963). To study cholvarks in Kysucie. Retrieved from: [http://arheologickemuzeum.sk/en/Zbornik Slovenskeho narodneho muzea](http://arheologickemuzeum.sk/en/Zbornik_Slovenskeho_narodneho_muzea). *Emografia* (Vol. LVII, pp. 28—39) [in Slovak].
- Botik, J. (2014). *Vysna Boca. Nizna Boca: patriotic monograph*. Bratislava [in Slovak].
- Chlebana, M. (1972). Contribution to the study of summer cattle breeding in the area of Spisske Zamaguria. Retrieved from: [http://arheologickemuzeum.sk/en/Zbornik Slovenskeho narodneho muzea](http://arheologickemuzeum.sk/en/Zbornik_Slovenskeho_narodneho_muzea). *Emografia*, 13, 173—197 [in Slovak].
- Kubijowycz, W. (1927). *Shepherding life in the Magorskie Beskids*. Krakow [in Polish].
- Langer, J. (1965). Folk architecture of the northern part of Orava. *Collection of the Slovak National Museum*, 59, 23—59 [in Slovak].
- Plessingerova, A., & Vareka, J. (1973). Summer constructions and their use in the area of Slovak Javorniky. *Zbornik Slovenskeho narodneho muzea. Emografia*, 14, 179—212 [in Czech].
- Podolak, J. (1960). Traditional ways of cattle wintering in Horehronie. *Slovak Ethnology*, 8, 268—322 [in Slovak].
- Sliwinski, W. (2015) Former glases construction in the Jaworzyna Krynicka range (a few words of comparison with the shacks in Gorce). *Sacz-Spis Notebooks*, 9, 113—122 [in Polish].